

БЕРЕЗНЯК В. С.,

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.89>

**ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОЗРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ЧИ ПОТРІБНІ ЗМІНИ ДО СТАТТІ 368 ККУ**

Стаття присвячена аналізу кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, передбачені статтею 368 Кримінального кодексу України, з акцентом на об'єктивних і суб'єктивних ознаках складу правопорушення. Розкрито сутність об'єкта кримінального правопорушення, яким є суспільні відносини, що забезпечують прозорість і невідчужуваність діяльності державних органів і службових осіб. Детально розглянуто поняття неправомірної вигоди, що охоплює як матеріальні (грошові кошти, майно), так і нематеріальні (послуги, пільги) форми. Окрему увагу приділено характеристиці об'єктивної сторони, яка включає прийняття, обіцянку чи отримання неправомірної вигоди, а також форми вираження таких дій – активні (дії) та пасивні (бездіяльність). Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується виключно прямим умислом, що підтверджує усвідомлення особою протиправності своїх дій. Визначено специфіку суб'єкта кримінального правопорушення, яким є службова особа, що обіймає посаду з організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями. Підкреслено важливість правильного встановлення статусу службової особи для належної кваліфікації дій. Аналізовано кваліфікуючі ознаки правопорушення, серед яких значний, великий або особливо великий розмір вигоди, повторність, а також вчинення діяння службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище. Розглянуто проблему боротьби з корупцією в умовах воєнного стану, зокрема через запровадження додаткових санкцій для військових службових осіб. Наведено приклади судової практики, що демонструють труднощі правозастосування та необхідність вдосконалення законодавства. Автори наголошують, що рівень суспільної терпимості до корупції є чинником, що безпосередньо впливає на поширення корупційних ризиків та формування нових способів вчинення корупційних кримінальних правопорушень. Запропоновано низку заходів для вдосконалення антикорупційної політики, включаючи підвищення ефективності розслідувань, посилення суворості покарань і створення системи невідворотності відповідальності. У статті підкреслено, що боротьба з корупцією є комплексним завданням, яке потребує залучення як законодавчих, так і соціальних механізмів, спрямованих на зниження толерантності до корупції.

Ключові слова: *корупція, неправомірна вигода, службова особа, кваліфікація кримінальних правопорушень, воєнний стан, суспільна терпимість до корупції, кримінальне законодавство, антикорупційна політика.*

Berezniak V. S. Strengthening Liability for Corruption-Related Criminal Offenses During Martial Law: Is It Necessary to Amend Article 368 of the Criminal Code of Ukraine

The article is devoted to the analysis of criminal liability for corruption offenses under Article 368 of the Criminal Code of Ukraine, with an emphasis on objective and subjective elements of the offense. The author reveals the essence of the object of a criminal offense, which is social relations ensuring transparency and incorruptibility of activities of state bodies and officials. The author analyzes in detail the concept of unlawful benefit, which includes both tangible (money, property) and intangible (services, benefits) forms. Particular attention is paid to the characteristics of the objective side, which includes acceptance, promise or receipt of an unlawful benefit, as well as the forms of expression of such actions – active (actions) and passive (inaction). The subjective side of the offense is characterized exclusively by direct intent, which confirms that the person is aware of the unlawfulness of his/her actions. The author defines the specifics of the subject of a criminal offense, which is an official holding a position with organizational, administrative or administrative and economic functions. The author emphasizes the importance of correct establishment of the official's status for proper qualification of actions. The author analyzes the qualifying features of an offense, including significant, large or especially large amount of benefit, repetition, and commission of an act by an official holding a responsible or especially responsible position. The author examines the problem of fighting corruption under martial law, in particular through the introduction of additional sanctions for military officials. Examples of judicial practice demonstrating the difficulties of law enforcement and the need to improve legislation are provided. The authors emphasize that the level of public tolerance to corruption is a factor that directly affects the spread of corruption risks and the formation of new ways of committing corruption crimes. The authors propose a number of measures to improve anti-corruption policy, including improving the efficiency of investigations, increasing the severity of punishments and creating a system of inevitable liability. The article emphasizes that the fight against corruption is a complex task that requires the involvement of both legislative and social mechanisms aimed at reducing tolerance to corruption.

Key words: *corruption, unlawful benefit, official, qualification of criminal offenses, martial law, public tolerance to corruption, criminal law, anti-corruption policy.*

Постановка проблеми. Проблема відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності в Україні. З одного боку, у кризових ситуаціях важливо забезпечити максимальну ефективність державного управління, що потребує мінімізації корупційних ризиків. З іншого боку, обмеженість ресурсів, підвищена суспільна напруга та необхідність оперативного прийняття рішень створюють сприятливий ґрунт для зловживань владою. Диспозиція ст. 368 Кримінального кодексу України (далі – ККУ), яка встановлює відповідальність за одержання неправомірної вигоди, потребує аналізу на предмет її відповідності новим викликам. Як наслідок, постає питання, чи не потребує удосконалення диспозиція досліджуваної статті з метою достатньої ефективної її застосування в умовах воєнного стану? При цьому ухвалення змін до ст. 368 ККУ має базуватися на балансі між посиленням відповідальності та дотриманням прав людини. У той же час відсутність належної реакції на корупцію в критичних умовах може підірвати довіру до державних інституцій. Таким чином, виникає потреба у ґрунтовному дослідженні та обговоренні можливих змін до законодавства з метою підвищення його ефективності.

Аналіз останніх досліджень. Окремі питання дослідження інституту неправомірної вигоди було предметом наукової розвідки значної кількості вчених, серед яких слід

виокремити імена наступних: Андрушко П. П., Дудоров О. О., Крайник Г. С., Мельник М. І., Овод К. К., Савченко А. В., Хавронюк М. І., Хавронюк М. І., Шумейко Д. О. та інші.

Метою написання статті є здійснення аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 ККУ, на підставі чого запропонувати шляхи вдосконалення законодавства для підвищення ефективності боротьби з корупційними кримінальними правопорушеннями, особливо в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Важливо наголосити, що рівень терпимості до корупційних кримінальних правопорушень із боку суспільства є показником, який безпосередньо відображає корупційні ризики. Чим вищий такий рівень, тим вищими стають відповідні ризики, і тим ширшими є форми їх вчинення. Саме тому постійно з'являються нові види корупційних правопорушень, які підлягають криміналізації. Як наслідок, з метою визначення актуальних проблем, які наявні у чинному законі про кримінальну відповідальність України слід застосувати комплексний підходу, зокрема дослідити об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення передбаченого ст. 368 ККУ [1].

Ми переконані, що здійснення аналізу характеристик ознак складу кримінального правопорушення доцільно з об'єктивних ознак – об'єкту та об'єктивної сторони, які є першочерговими для відмежування кримінальних правопорушень одне від одного. Так, безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 368 ККУ є суспільні відносини, в частині дотримання належної діяльності органами державної влади, органами місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, установ чи організацій, а також їх службових осіб, щодо невідкупності та отримання фінансування виключно у порядку, встановленому законом [1].

Щодо предмета цього корупційного правопорушення, то ним є саме неправомірна вигода, тобто грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав. Вбачається, що «неправомірна вигода» є синонімом поняття «неправомірна перевага», яке згадується у межах «Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» [2]. Водночас, через згадку в досліджуваній кримінально-правовій нормі про розмір неправомірної вигоди можна зробити висновок, що вона стосується переважно матеріальних вигод.

Переходячи до аналізу об'єктивної сторони слід зауважити, що формальний склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 ККУ, включає кілька ключових елементів, які розкривають сутність цього діяння та підкреслюють його суспільно небезпечний характер.

Перш за все, це прийняття пропозиції, обіцянки надання неправомірної вигоди. Цей елемент характеризується згодою службової особи отримати вигоду, яка може бути виражена у будь-якій формі — усній, письмовій, через телефонні перемовини або за допомогою жестів чи інших конклюдентних дій. Пропозиція передбачає висловлення наміру надати вигоду, тоді як обіцянка включає додаткову конкретизацію щодо часу, місця чи способу її передачі, створюючи умови для потенційного корупційного зловживання.

Другим важливим аспектом є одержання неправомірної вигоди. Це може відбуватися як відкрито, наприклад, шляхом прямої передачі грошей чи майна службовій особі, її родичам або через посередників, так і приховано. Завуальовані способи часто маскуються під законні дії, такі як оформлення договорів, виплата премій, надання консультацій чи оплати послуг. Незалежно від способу, одержання вигоди має бути пов'язаним із використанням службовою особою свого посадового становища для отримання неправомірної переваги, що підриває авторитет державної влади.

Третій елемент — це прохання про надання неправомірної вигоди. У цьому випадку службова особа звертається із закликом до іншої особи про надання вигоди. Це прохання може бути сформульоване в чіткій чи завуальованій формі, але завжди містить можливість для адресата відмовитися виконати таку вимогу. Часто така форма корупційного правопорушення супроводжується тиском або прихованими погрозами, що створює додаткові ризики для правової та етичної взаємодії між сторонами.

Слід наголосити, що особливістю об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 ККУ, є те, що протиправна поведінка може мати дві форми вираження – активні дії (наприклад, згода на прийняття пропозиції чи обіцянки надати неправомірну вигоду або безпосереднє одержання такої вигоди у власність, зокрема матеріальних благ тощо) та пасивну бездіяльність (у вигляді «мовчазної згоди»).

Значення форми пасивної бездіяльності полягає в тому, що для визнання правопорушення закінченим не вимагається, щоб службова особа фактично використовувала своє службове становище для здійснення певних дій в інтересах особи, яка надає неправомірну вигоду, чи третьої особи. Достатньо лише згоди на отримання такої вигоди. Крім того, ще однією специфічною рисою об'єктивної сторони даного правопорушення є те, що воно може бути закінченим як на момент прийняття пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди, так і на момент фактичного отримання цієї вигоди. Водночас, для закінчення цього складу кримінального правопорушення також не є обов'язковим, щоб службова особа здійснювала будь-які дії на користь надавача неправомірної вигоди або третьої особи із застосуванням свого службового становища.

Суб'єктом кримінального правопорушення за ст. 368 ККУ, є службова особа, тобто спеціальний суб'єкт. Ця ознака відіграє ключову роль для кваліфікації, оскільки саме статус службової особи визначає характер правопорушення та його віднесення до категорії службових чи корупційних правопорушень.

Важливим аспектом є чітке визначення у процесуальних документах, до якої саме категорії службових осіб належить особа, оскільки її службові обов'язки можуть включати виконання функцій представника влади, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків. Відсутність такого уточнення може призвести до помилок у кваліфікації дій або навіть до уникнення відповідальності за вчинене діяння. Водночас відповідно до примітки ст. 364 ККУ, службовими особами визнаються особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом [1].

Разом із тим, наявність статусу службової особи, навіть якщо ця особа обіймає особливо відповідальне становище, сама по собі не є достатньою для кваліфікації дій за ст. 368 ККУ. Це пояснюється тим, що такий статус є лише однією з ознак, які мають розглядатися у сукупності з іншими елементами складу кримінального правопорушення. Для правильної кваліфікації необхідно також враховувати об'єктивні й суб'єктивні ознаки, зокрема, характер дій особи, умисел, мотиви й обставини вчинення правопорушення.

Наприклад, у постанові Верховного Суду (далі – ВС) у справі № 243/1573/17 від 13.01.2021 погоджено виправдувальний вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області за ч. 3 ст. 368 КК України щодо заступника міського голови. Його звинувачували у вимаганні та отриманні неправомірної вигоди в розмірі 150 000 грн через посередника (ОСОБА_2) від ОСОБА_3 за сприяння у виграші останнім торгів (аукціону) на придбання нежитлових приміщень, які перебували на балансі відділу освіти міської ради.

ВС, розглянувши касаційну скаргу прокурора, залишив її без задоволення, зазначивши, що обвинувачений не мав службових повноважень для прийняття рішень про приватизацію комунального майна, способи приватизації, оцінку його вартості, а також організацію та результати аукціону. Законодавство України покладає такі повноваження на міську раду, яка ухвалює рішення на сесії депутатів. Після прийняття рішення про приватизацію документацію готує управління комунальної власності, що укладає угоди з ліцензіатами.

Заступник міського голови (ОСОБА_1) не мав права самостійно визначати об'єкти приватизації чи способи її проведення; його обов'язки зводилися до контролю за діяльністю управління комунальної власності, яке виконувало рішення міської ради [3].

У Постанові ВС у справі № 594/1332/17 від 19.05.2021, яка стосувалася перегляду вироку Борщівського районного суду Тернопільської області від 17.08.2020 щодо ОСОБА_1, було підтверджено її визнання винною за ч. 3 ст. 368 КК України. Згідно з матеріалами справи, обвинувачена, обіймаючи посаду голови Глибочецької сільської ради, після прийняття радою рішення № 350 про надання дозволу на встановлення кіоску для торгівлі їжею швидкого приготування, кавою та чаєм на підставі заяви ОСОБА_2, але до підписання цього рішення, висунула умову: передача 10 000 гривень на вказаний нею рахунок. При цьому ОСОБА_1 повідомила ОСОБА_2, що у разі відмови він не зможе отримати дозвіл на встановлення кіоску. Після отримання обумовлених коштів обвинувачена доручила секретарю ради підготувати відповідне рішення, яке було завірене її підписом та печаткою ради.

Суд відхилив доводи касаційної скарги сторони захисту, в якій стверджувалося, що ОСОБА_1 не могла бути суб'єктом зазначеного кримінального правопорушення, оскільки її посада не належить до категорії «службових», а видання наказу щодо дозволу на встановлення кіоску не входило до її компетенції. ВС зазначив, що дії ОСОБА_1 – прийняття заяви ОСОБА_2, узгодження місця розташування кіоску, винесення питання на розгляд ради, завірення рішення своїм підписом і печаткою, а також його особиста передача – повністю відповідали її повноваженням як сільського голови. Це підтверджено сукупністю доказів, досліджених судами. Таким чином, ОСОБА_1, з огляду на її посаду, мала право вчиняти дії, які їй інкримінувалися органом досудового розслідування [4].

При розгляді суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 ККУ, необхідно наголосити, що більшість науковців вважає, що це правопорушення може бути вчинене виключно у формі прямого умислу. Це означає, що особа, яка приймає неправомірну вигоду, обіцянку або пропозицію, повністю усвідомлює характер своїх дій і їхню протиправність. Умисел у таких випадках може бути спрямований на досягнення певної вигоди для себе або третьої особи шляхом використання свого службового становища. У той же час Овод К. К. у межах свого дослідження зазначає, що службові особи, які приймають неправомірну вигоду, усвідомлюють, що навіть якщо вона має нематеріальний характер, вона задовольняє їхні особисті інтереси, покращує їхній добробут чи становище [5, с. 133]. Це підтверджує, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 ККУ, завжди має форму прямого умислу.

Щодо кваліфікуючих ознак то до них належить: ч. 2 ст. 368 КК України (неправомірна вигода у значному розмірі); ч. 3 ст. 368 КК України (неправомірна вигода у великому розмірі; вчинення службовою особою, яка займає відповідальне становище; за попередньою змовою групою осіб; повторно; за попередньою змовою групою осіб; поєднане з вимаганням неправомірної вигоди); ч. 4 ст. 368 КК України (неправомірна вигода в особливо великому розмірі; вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище) [1].

Крім обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення, важливе значення мають факультативні. Наприклад, одним із факультативних елементів об'єктивної сторони є використання службовою особою свого становища для забезпечення певних благ надавачу неправомірної вигоди чи третій особі. Якщо така ознака відсутня, особа не може бути суб'єктом цього кримінального правопорушення. Іншим прикладом факультативних ознак є розмір неправомірної вигоди – значний, великий або особливо великий. Ці характеристики визначають суспільну небезпечність правопорушення і впливають на кваліфікацію.

Таким чином, проблема правозастосування у сфері боротьби з корупцією вимагає комплексного підходу, включаючи вдосконалення законодавчих норм, уточнення ознак складу кримінального правопорушення, підвищення ефективності розслідувань і судових процесів, а також усвідомлення суспільством шкідливості корупції як явища, що підриває основи державного управління та суспільного життя.

Відповідно, першою спробою посилення відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану став законопроект № 7348 від 04.05.2022 року під

назвою «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні діяння під час дії воєнного стану». Цей документ був поданий до Верховної Ради України 05.05.2022 року. Основні зміни, запропоновані законопроектом, стосувалися статті 111 ККУ, яка визначає відповідальність за державну зраду. У законопроекті пропонувалося доповнити статтю пунктом 3 такого змісту: «У період дії воєнного стану та протягом одного року після його припинення чи скасування незаконне збагачення – набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких перевищує її законні доходи більш ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, є державною зрадою». За такі дії пропонувалося запровадити покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років або довічного ув'язнення, з конфіскацією майна та позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Попри це, законопроект не просунувся далі першого читання [6].

Другою спробою внесення змін до кримінально-правової кваліфікації корупційних правопорушень стали два законопроекти, подані до Верховної Ради України у лютому 2023 року. Перший з них – «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану» (реєстраційний № 9029), ініційований народними депутатами Іриною Фріз, Іванною Климпуш-Цинцадзе та іншими (далі – ПЗ 9029/Фріз). Другий – «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені під час воєнного або надзвичайного стану» (реєстраційний № 9049), ініційований народним депутатом Георгієм Мазурашу (далі – ПЗ 9049/Мазурашу) [7].

Щодо змісту ПЗ 9029/Фріз, законопроект пропонував доповнити низку статей Кримінального кодексу України, які регулюють відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення (ст. ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 368-5, 369, 369-2 ККУ). Пропонувалося додати до них обтяжуючу ознаку – «вчинення діяння в умовах воєнного або надзвичайного стану». Це дало б суду можливість призначати суворіше покарання за корупційні кримінальні правопорушення, скоєні у таких обставинах. Водночас, попри загальну прийнятність законопроекту для першого читання, він містив окремі недоліки. Наприклад, у статті 365-2 ККУ обтяжуючу ознаку «вчинення діяння в умовах воєнного або надзвичайного стану» пропонувалося додати до частини 2, а не до частини 3, що виглядає нелогічно на тлі аналогічних змін у інших статтях. Зрештою, законопроект так і не було ухвалено.

Подібна доля спіткала й ПЗ 9049/Мазурашу. Законопроект також не отримав необхідної підтримки у Верховній Раді України. Це пов'язано з тим, обидва законопроекти ґрунтувалися на припущенні, що посилення кримінальної відповідальності, зокрема збільшення строків позбавлення волі чи розмірів інших санкцій, здатне стримати осіб від вчинення корупційних кримінальних правопорушень, що є досить необґрунтовано, оскільки кримінально-протиправна поведінка характеризується в таких випадках тим, що винна особа не буде викрита, а у випадку викриття зможе уникнути відповідальності або ж отримати мінімально можливе покарання.

Крім того, ефективність боротьби з корупцією залежить не тільки від суворості покарання, але й від здатності правоохоронної системи забезпечити неможливість уникнення відповідальності. Саме безкарність, а не м'якість покарання, стимулює поширення протиправної поведінки. З огляду на це важливо підходити до розробки та ухвалення змін до кримінального законодавства виважено та на основі наявних викликів. Тому у якості пропозиції, ст. 368 ККУ можна доповнити новою частиною у межах якої визначити відповідальність для військових службових осіб, які прийняли пропозицію, обіцянку або одержали неправомірну вигоду під час виконання службових обов'язків в умовах воєнного стану чи збройного конфлікту. Ця норма покликана посилити відповідальність за досліджувані кримінальні правопорушення в критичних умовах, коли такі дії можуть мати особливо серйозні наслідки для безпеки держави, обороноздатності та суспільної довіри до влади. Вона спрямована на створення стримуючого ефекту для військових службових осіб і забезпечення справедливого покарання за підрив національної безпеки. Отже, посилення відповідальності в умовах

воєнного стану є необхідним для захисту інтересів держави, забезпечення її обороноздатності та запобігання критичним наслідкам корупції.

Висновки. Рівень суспільної терпимості до корупції прямо впливає на поширення корупційних ризиків і формування нових способів вчинення корупційних правопорушень. Ст. 368 ККУ відображає складність цього явища, об'єднуючи ознаки як корупційних, так і службових кримінальних правопорушень. Особливу увагу слід приділяти аналізу об'єктивних і суб'єктивних характеристик цих правопорушень.

Об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують прозорість і непідкупність діяльності державних органів і службових осіб. Предметом є неправомірна вигода, яка може мати матеріальний чи нематеріальний характер. Особливістю правопорушення є те, що воно може бути завершеним як на етапі прийняття пропозиції або обіцянки вигоди, так і в момент її фактичного одержання.

Для кваліфікації кримінального правопорушення важливо враховувати особливості суб'єкту та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення. Водночас ефективність боротьби з корупцією залежить не тільки від суворості покарань, але й від спроможності правоохоронних органів забезпечити невідворотність відповідальності. В умовах воєнного стану пропонується посилити покарання для військових службових осіб, які вчиняють корупційні дії, оскільки це має критичний вплив на довіру до влади, національну безпеку та обороноздатність держави.

Таким чином, боротьба з корупцією вимагає комплексного підходу: вдосконалення законодавства, підвищення якості розслідувань і судових рішень, а також формування у суспільстві розуміння шкідливості цього явища.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_101. – Назва з екрана.
3. Постанова Верховного Суду у справа № 243/1573/17 від 13.01.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94194571>
4. Постанова Верховного Суду у справа № 594/1332/17 від 19.05.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97104057>
5. Овод К.К. Кримінально-правова характеристика предмету підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст.354 КК України). *Наше право*. 2017. № 1. С. 139-144
6. Корупційні дії під час війни можуть прирівняти до держзради. URL: https://radnuk.com.ua/voiennoy-stan/koruptsiyni-dii-pid-chas-vijny-mozhut-pryivniaty-do-derzhzrady/?nsl_bypass_cache=30fc835054aaf61a44754b57fc4124a5
7. Посилення відповідальності за корупцію в умовах воєнного стану. Чи достатньо самих змін до кримінального кодексу? URL: <https://uplan.org.ua/posylennia-vidpovidalnosti-za-koruptsiyu-v-umovakh-voiennoho-stanu-chy-do-statno-samykh-zmin-do-kryminalnoho-kodeksu/> 9 cfad26bf874

